

Практична реалізація цієї Концепції дозволить виявити її позитивні моменти та певні недоліки, які потребують доопрацювання, а накопичений досвід може бути успішно використаний при розмежуванні земель права державної і комунальної власності в Україні.

Підбиваючи підсумок викладеному, можна зробити такий висновок. Запровадження розмежування земель державної і комунальної власності як однієї з головних підстав формування комунальної власності на землю має неабияке значення не тільки для земельно-правової науки, а й для забезпечення функціонування системи місцевого самоврядування. У зв'язку з цим якнайшвидше прийняття відповідного спеціального закону замість Тимчасового порядку є нагальною потребою сьогодення.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямку обговорюваних проблем може бути аналіз земельно-правових приписів, присвячених розмежуванню земель, закріплених на законодавчому рівні з метою визначення їх ефективності та вдосконалення.

В. П. Янишен, кандидат юридичних наук,
доцент Національної юридичної академії
України імені Ярослава Мудрого

Правові аспекти страхування інвестиційних ризиків у спеціальних (вільних) економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку

Реформування соціально-економічного становища в Україні, як зазначається у Програмі розвитку в Україні спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності на період до 2010 р., схваленій постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 1999 р. № 1756¹, вимагає застосування нових форм регіонального розвитку, що базуються на можливостях регіонів повніше й ефективніше використовувати наявні ресурси і переваги сприятливого економіко-географічного та геополітичного розташування. Найбільш дієвими формами регіональної політики, що застосовуються країнами як з високорозвинутою, так і перехідною економікою, є створення спеціальних (вільних) економічних зон та здійснення комплексу заходів, що проводяться центральними і місцевими органами виконавчої влади шляхом запровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності

© Янишен В. П., 2003

¹ Офіційний вісник України. – 1999. – № 39. – Ст. 1940.

на території, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови з метою створення нових робочих місць. Запровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності на означених територіях дозволить залучити недержавні інвестиційні ресурси, в тому числі іноземні.

З метою залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізації спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України відповідно до Закону України від 13 жовтня 1992 р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»¹ в Україні, з одного боку, можуть створюватись залежно від господарської спрямованості та економіко-правових умов діяльності спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів, на території яких запроваджується спеціальний правовий режим економічної діяльності, що передбачає введення податкових, митних та інших пільг, запровадження режиму спеціальної митної зони для національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. З другого боку, надання окремим регіонам України статусу територій пріоритетного розвитку із запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності дасть змогу стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів, що, у свою чергу, дозволить, серед іншого, залучити інвестиції, необхідні для відновлення та розвитку існуючих і організації нових видів економічної діяльності, підвищити ефективність господарювання, сприяти структурній перебудові господарських комплексів як окремих регіонів, так і держави в цілому.

Для захисту інтересів інвесторів у спеціальних (вільних) економічних зонах, а також на територіях пріоритетного розвитку передбачається впровадження системи страхування від широкого спектру ризиків. Так, ст. 19 Закону України від 18 вересня 1991 р. «Про інвестиційну діяльність» передбачає, що інвестиції, які залучаються в об'єкти інвестування, можуть, а у випад-

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 50. — Ст. 676.

ках, передбачених законодавством, мають бути застраховані¹. Концепцією регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 1995 р. № 384², передбачено одним з принципів державного регулювання інвестиційної діяльності впровадження системи страхування інвестицій.

На відміну від державних гарантій захисту інвестицій, що надаються чинним законодавством України, та правового захисту прав інвесторів, які передбачають у разі порушення державою прав інвестора необхідність звернення інвестора за захистом своїх порушених прав або законних інтересів до суду, страхування дозволяє захистити інтереси інвестора в найбільш повному обсязі й у стислі строки, через те що надає йому можливість забезпечити свої інтереси в позасудовому порядку без звернення до винної у заподіянні збитків особи згідно з положеннями укладеного зі страховиком договору страхування. Страхування на території, де запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності (спеціальна (вільна) економічна зона, територія пріоритетного розвитку) здійснюється на загальних підставах відповідно до страхового законодавства України. Разом з тим потрібно звернути увагу та те, згідно з Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» передбачається створення банківсько-страхових (офшорних) спеціальних (вільних) економічних зон, в яких запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, які були створені за участю лише нерезидентів і обслуговують лише ту їхню підприємницьку діяльність, що здійснюється за межами України. Проте фактично таких зон в Україні поки що не створено.

Згідно з Законом України від 7 березня 1996 р. «Про страхування»¹ страхову діяльність в Україні можуть здійснювати три види суб'єктів:

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 47. — Ст. 646.

² Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. — 1995. — № 12. — С. 34.

³ Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 7. — Ст. 50.

1. Страховики — фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України «Про господарські товариства».

2. Страховики — державні організації (в окремих випадках, встановлених законодавством України).

3. Товариства взаємного страхування, які створюються громадянами та юридичними особами з метою страхового захисту своїх майнових інтересів.

Страхова діяльність в Україні здійснюється виключно страховиками — резидентами України. З урахуванням специфіки об'єктів страхування та суб'єктного складу страхових правовідносин на територіях, де впроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності, страхування інвестиційних ризиків інвесторів-резидентів здійснюють приватні (недержавні) страхові компанії. У сфері іноземного інвестування страховий захист можуть надавати як страховики-резиденти, так і нерезиденти — комерційні, державні та напівдержавні страхові організації.

Страховики при проведенні свого основного виду діяльності — страхування (перестраховання) — також наділені правом здійснювати інвестування. Так, Законом України «Про страхування» передбачено, що предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Таким чином, розміщення страховиком страхових резервів за своєю суттю є інвестиційною діяльністю, яка є однією з основних складових частин економічної стратегії страховика.

Однак страховики не можуть абсолютно вільно на свій розсуд здійснювати інвестиційну діяльність. Закон вимагає, щоб кошти страхових резервів розміщувалися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та були представлені активами чітко визначених законодавством категорій. Страховикам дозволяється інвестувати кошти в економіку України за визначеними Кабінетом Міністрів України напрямками, розміщувати їх в нерухоме майно, акції, облігації, цінні папери, що емітуються державою, банківські

метали. Також страховики, що здійснюють страхування життя, мають право кредитувати страхувальників-громадян, що уклали договори страхування життя, в межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми і у встановленому порядку використовувати кошти резервів із страхування життя для довгострокового кредитування житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників. При проведенні інвестиційної діяльності страховики виступають як інвестори і підлягають правовому режиму, встановленому інвестиційним законодавством України (Закон України «Про інвестиційну діяльність»), з урахуванням встановлених Законом України «Про страхування» досить значних обмежень. Але інвестиційний ринок для страховиків є досить пріоритетним напрямком діяльності. Так, з одного боку, він вимагає від страховиків, як потенційних інвесторів, бути об'язаними зі станом та механізмами інвестиційного ринку. З другого боку, інтерес страховиків до інвестиційного ринку полягає також у тому, що він містить досить широке коло ризиків, які підлягають страховому захисту.

Страхування ризиків у сфері інвестиційної діяльності залежно від його об'єкта в основному належить до майнового страхування, об'єктом якого є майновий інтерес, пов'язаний з володінням, користуванням і розпорядженням майном, тобто інтерес у збереженні майна інвестора¹. У той же час у процесі здійснення інвестиційної діяльності можливе заподіяння самим інвестором шкоди третім особам, а також різним об'єктам матеріального світу. Тому поряд з наданням інвестору широкого кола прав та гарантій при здійсненні ним інвестиційної діяльності в Україні, в тому числі і в спеціальних (вільних) економічних зонах і територіях пріоритетного розвитку, законом передбачається страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, яке є обов'язковим.

Збитки або втрати, які можуть бути заподіяні (понесені) інвестору у процесі інвестиційної діяльності, спричиняють-

¹ Див.: Фогельсон Ю. Б. Коментарий к страховому законодательству. — М.: Юристъ, 2000. — С. 22.

ся ризиками двох видів, а саме: фінансовими (комерційними) або політичними (некомерційними).

Страховання фінансових ризиків включає сукупність видів страхування, що передбачають обов'язки страховика здійснити страхові виплати в розмірі повної або часткової компенсації втрати прибутків (додаткових витрат) страховальника, викликаних різними подіями, якими можуть бути, зокрема: припинення виробництва або скорочення обсягу виробництва в результаті обумовлених подій; банкрутство; непередбачені витрати; невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань контрагентом страховальника, що є боржником за угодою; понесені страховальником судові витрати; видача гарантій (порук) і прийняття гарантій. Страховання фінансових ризиків у страховій практиці також називають страхуванням від ризику втрати прибутку.

Фінансовий ризик безпосередньо пов'язаний з підприємницькою діяльністю. Метою підприємництва є одержання прибутку, тому страхування можливої втрати прибутку або неотримання прибутку є досить важливою галуззю страхування, в тому числі і у сфері інвестування.

Мета страхової охорони полягає у відшкодуванні страховальнику можливих втрат від проведення застрахованих операцій. Страхове відшкодування визначається як різниця між страховою сумою (яка визначається в межах капіталовкладень страховальника або додатково до цих вкладень додається нормативний очікуваний прибуток) і фактичними фінансовими результатами від застрахованої діяльності. Страхова сума визначається страховальником за погодженням із страховиком. Особливе значення для територій, на яких запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності, має страхування інвестицій. Інвестиційна діяльність у сфері підприємництва підрозділяється на два види:

— реальні (підприємницькі) інвестиції — вкладення в основний капітал підприємств, спрямовані як на оновлення, так і на розширення виробництва;

— фінансові інвестиції — придбання активів у формі цінних паперів як майнових, так і кредитних.

Інвестиційні проекти, які реалізуються на територіях, де запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності

(спеціальні (вільні) економічні зони, території пріоритетного розвитку), передбачають вкладення грошових коштів та матеріальних засобів, що інвестуються у формі прямих (підприємницьких) інвестицій у конкретні об'єкти.

При здійсненні інвестування його важливими параметрами є прибутковість і ризик, що знаходяться в прямо пропорційній залежності між собою. Тому головним протиріччям страхування інвестицій є співвідношення цих двох показників. Так, якщо інвестор страхує інвестицію, то при цьому збільшуються його витрати, тобто зменшується його очікуваний прибуток, але підвищується безпека вкладення коштів.

Страховання інвестицій можна розглядати як у широкому, так і у вузькому розумінні. Під страхуванням підприємницьких інвестицій у широкому розумінні мають на увазі і страхування побудованих у результаті здійснення інвестиційного проекту матеріальних об'єктів, тобто страхове покриття майна. Страховання підприємницьких інвестицій у вузькому розумінні відрізняється тим, що поширюється тільки на інвестиційний процес, тобто процес вкладення і освоєння коштів, і не стосується об'єктів, побудованих в результаті цих вкладень¹. До таких видів страхування відносять, зокрема:

- страхування будівництва;
- страхування на випадок зриву поставок будівельних матеріалів під час будівництва;
- страхування кредитів, що йдуть на забезпечення інвестицій².

Останній вид страхування здійснюється на базі операції з придбання інвестиційних засобів за рахунок наданих виробниками (продавцями) інвестиційних засобів або кредитними установами товарних чи грошових кредитів³.

Страховання політичних (некомерційних) ризиків охоплює страхування, пов'язане з іноземними капіталовкладеннями

¹ Див.: Страховой портфель: Книга предпринимателя. Книга страховщика. Книга страхового менеджера. — М.: СОМИНТЭК, 1994. — С. 198.

² Див.: *Базилевич В. Д., Базилевич К. С.* Страхова справа. — К.: Товариство «Знання» КОО, 1997. — С. 155.

³ Див.: *Страховання: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. С. С.Осадець, д-р екон. наук, проф.* — К.: КНЕУ, 1998. — С. 254.

ми (інвестиціями), і передбачає, зокрема, такі страхові події, як конфіскацію, націоналізацію або експропріацію майна інвестора, воєнні дії, громадянські хвилювання, що спричинили заподіяння шкоди майновим інтересам інвестора, вжиття законодавчих заходів, що обмежують конвертацію національної валюти та режим вивезення капіталу та прибутку¹. Політичні ризики — це ризики, що виникають у результаті подій непереборної сили і мають політичний характер, тобто виходять від органів влади і управління або інших державних установ або народних мас. Ці ризики від аналогічних «комерційних» ризиків відрізняються тим, що вони пов'язані з діями держав і міждержавними відносинами, а не з діяльністю безпосередньо фірми-контрагента, що може бути досить платоспроможною та благонадійною. Незважаючи на те, що страхування політичних ризиків допускає можливість істотних або навіть катастрофічних втрат, держави з метою підтримки зовнішньої торгівлі і забезпечення валютних надходжень зацікавлені в цьому виді страхування і здебільшого державні та напівдержавні організації протягом тривалого часу здійснюють страхування політичних (некомерційних) ризиків, наприклад, департамент гарантій експортних кредитів (Англія), «КАФАС» (Франція), «Гермес» (Німеччина), «ОПІК» (США).

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що для інвесторів, в тому числі і нерезидентів, які мають наміри здійснити інвестування в об'єкти, що знаходяться в спеціальних (вільних) економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку, де запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності, створено всі необхідні умови для плідної співпраці, захисту та примноження їх капіталовкладень.

Це підтверджується наступним.

По-перше, суб'єктам підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти в порядку, визначеному відповідними законами, що передбачають запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях

¹ Див.: Страхование от А до Я: (Книга для страхователя) Ассоц. страх. права / А. Ф. Агапов и др. / Под ред. и с предисловием Л. И. Корчевской и К. Е. Турбиной. — М.: ИНФРА-М, 1996. — С. 404.

пріоритетного розвитку та (або) створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон, надаються значні пільги, в тому числі і податкові.

По-друге, держава гарантує інвесторам захист їхніх прав і законних інтересів.

По-третє, система страхування різних ризиків дозволяє захистити майнові інтереси інвесторів та інших суб'єктів інвестиційного процесу від небажаних подій максимально і в найкоротші строки.